

I söhbət

“Heydər Əliyev xatirələr işığında” layihəmizin növbəti qonağı 1999–2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər naziri vəzifəsində işləmiş və hazırda ölkəmizin Bosniya və Herseqovindəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri olan Vilayət Quliyevdir. Vilayət müəllimin də ulu öndərlə bağlı çox həssas və böyük maraq doğuracaq çoxlu xatirələri var.

–Vilayət müəllim, bilmək istərdik, Heydər Əliyev fenomenini ilk tanışlığınız haradan və nə vaxtdan başlayıb?

–Əfsanəvi insanı ilk dəfə 1970-ci ildə, birinci kurs tələbəsi olduğum zaman görmüşdüm. Hələ Azərbaycan Dövlət Universiteti adlanan ilk universitetimizin 50 illik yubileyinə gəlmişdi. Rəsmi hissə başa çatandan sonra mühafizəçilərin və rəhbərliyin narahatlığına baxmayaraq foyədə tələbələrənin əhatəsində dayanıb onlarla söhbət etdiyi yadımdadır. İş elə gəlirmişdi ki, lap yaxında dayanmışdım. Hətta mənə elə gəlir ki, arada bir çiyinlərinə də toxundum. Əgər, həqiqətən də, belə olmuşdusa, çox simvolik jest idi. Çünki aradan, təxminən, otuz il keçəndən sonra artıq müstəqil Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında, onunla çiyin-çiyinə çalışmaq şərəfinə və məsuliyyətinə layiq görüldüm. 1981-ci ildə, Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında respublika rəhbərinin milli hisslər üzərində köklənmiş parlaq nitqini dinləyənlər arasında mən də vardım.

İlk şəxsi tanışlığımız isə 1992-ci il sentyabr ayının 27-də Naxçıvanda olub. O zaman Heydər Əliyevin yanına Bakıdan, Azərbaycanın digər yerlərdən gədənler çox idi. Məqsəd ölkədə yaranmış təhlükəli vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün təcrübəli dövlət xadimini Bakıya, siyasi hakimiyyətə dəvət etmək idi.

Təəssüf ki, üzərimə belə missiya qoyulmamışdı. Naxçıvandan keçib Ərzuruma, dəvət aldığım Atatürk universitetinə işləməyə gədim. Amma muxtar respublikaya çatandan sonra bir problemə üzleşdim. Naxçıvanda görüşdüyüm keçmiş aspirant həmkarım, indi Azərbaycan MEA-nın prezidenti akademik İsa Həbibbəyli Heydər Əliyevin yanına gətməyi təklif etdi. Kiçik məsələ ilə bağlı belə bir insanı narahat etmək mənə yersiz görünməyə də Heydər Əliyevlə görüşüb danışımaq istəyi tərəddüdlərimə üstün gəldi. Ən yaxşı halda bir neçə dəqiqəlik qəbul gözlediyim halda Naxçıvan Ali Məclisi sədrinin yanında iki saata qədər qaldıq. Biri-birindən maraqlı söhbətlərini dinlədik, Bakıdakı vəziyyətlə bağlı bəzi suallarına bacardığım qədər cavab verdim.

Yeri gəlmişkən, bu epizodik görüş, hətta yanına hansı xahişlə gəlməyimiz Naxçıvanda hər gün onlarla adamı qəbul edən Heydər Əliyevin yanında qalmışdı. Çünki aradan il yarım keçəndən sonra haqqında danışacağım Türkiyə səfərinə hazırlıq zamanı hər şeyi dəqiqliklə xatırladı. Düşünürəm ki, bəlkə də, taleyin töhfəsi olan bu görüş sonrakı həyat yolumun dəyişməsinə təsirini göstərdi...

–Azərbaycana rəhbərlik etdiyiniz ilk dövrlərdə Heydər Əliyevlə birbaşa ünsiyyətdə olmaduğunuzmu?

Heydər Əliyev: Vilayət Quliyev düzgün hərəkət eləyib

Amma ciddi xəbərdarlıq alır

–Bəli. 1994-cü ilin fevral ayında Heydər Əliyevin Azərbaycan Prezidenti kimi Türkiyəyə ilk rəsmi səfəri hazırlanırdı. Həmin dövrdə qısamüddətli iqtidar dövründə müəyyən vəzifələr tutmuş bəzi cəbhəçilər “fəaliyyətlərini donduraraq” qarada ölkədə sığınacaq tapmışdılar. Burada hər vasitə ilə ictimai fikirdə çəşniqliq yaratmağa, türk insanında Heydər Əliyevin şəxsiyyəti və siyasi əqidəsi haqqında yanlış fikirlər formalaşdırmağa çalışırdılar. Cəmiyyətə onun, guya, “Moskvanın adamı” olması haqqında dezinformasiyalar ötürülürdü. Şayiə yayırdılar ki, guya, Elçibəyin istədiyi Azərbaycan–Türkiyə qaradaşlığına xələf gətirəcək, türk dünyasının birləşməsinə maneçilik törədəcək və s. və i.a.

Səfər ərafəsində qərar alındı ki, əsasız uydurmalar cavab vermək üçün Ankara və İstanbula kiçik bir “intellektual desant” göndərilsin. Bu məqsədlə telegenalist Etibar Babayev, siyasi icmalçı Mübariz Qurbanlı, Xalq şairi Zəlimxan Yaqub və başqa yoldaşlardan ibarət qrup yaradıldı. Qrupun tərkibində mən də vardım. Yola düşməzdən əvvəl Prezidentin qəbulunda olduq. Planlarımızla, işi necə quracağımızla maraqlandı. Bəzi məsləhətlər verdi.

Bir həftə ərzində qəzet və jurnal redaksiyalarında görüşlər keçirdik, mətbuata müsahibələr verdik, televiziya çıxışlarımız oldu. Türkiyə Böyük Millət Məclisinin bəzi üzvləri, siyasi partiya təmsilçiləri ilə görüşdük. Səfərin nə dərəcədə uğurlu olduğunu deyə bilmərəm. Amma onu deyə bilərəm ki, çağdaş türk cəmiyyətinin fikir və düşüncəsində ciddi təbəddülat yaratmaq baxımından ən böyük işi Heydər Əliyev özü gördü. İki rəsmi səfəri zamanı əldə etdiyi bütün auditoriyalarda çoxlu dostlar qazandı, hətta ən müxalif mövqeli siyasilərin də fikirlərini dəyişməyə nail oldu. İnsanlar onun simasında Azərbaycanın həqiqi vətənpərvərini və Türkiyənin böyük dostunu gördülər.

Söylədiklərimi hansısa şahid ifadələrinə deyil, şəxsi qənaətlərimə əsasən deyirəm. Çünki həmin səfərdə Prezidenti müşayiət edənlər arasında mən də var idim. Eyni ilin iyulunda isə Heydər Əliyevin İrana ilk rəsmi səfərinin iştirakçıları sırasında oldum. 1995-ci il mart qiyamından sonra Respublika (indiki Heydər Əliyev) sarayında keçirilən və iki gün davam edən müşavirə zamanı, təbii ki, Prezidentin razılığı ilə mənim adım da çıxışçılar siyahısına salınımışdı. Heç şübhəsiz, bunlar hamısı yüksək etimadın təzahürü idi.

–Sizin ədəbi mühitdən, ədəbiyyatdan xarici siyasət idarə-

sinin rəhbərliyinə təyinatınız (26 oktyabr 1999) ictimaiyyət üçün bir qədər gözənilməz oldu. Heydər Əliyevin belə qərara gəlməsinə əsas nə idi və sizə təyinatınız zamanı tövsiyələri, tapşırıqları nə oldu?

–Əslində, bu, ilk növbədə, özüm üçün gözənilməz oldu. Həmin vaxt Birinci çağırış Milli Məclisin deputatı idim, MEA Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçi vəzifəsində çalışırdım. İstərdim ki, səmimiyyətimə inanasınız: cəmiyyətdəki yerim, mövqeyim mənə yetərlidi. Mənsəb axtarışında, vəzifə eşqində deyildim. Fəaliyyət sahəsi kimi elmə marağım böyük idi. Bir xeyli planlarım vardı. Yəqin ki, arzularımın zirvəsi günün birində Akademiyanın müxbiri, daha yaxşı isə həqiqi üzvü seçilmək, institut direktoru təyin edilmək ola bilərdi. Birdən-birə nazir kreslosunda oturmaq ən fantastik planlarıma da daxil deyildi. Na vaxtsa belə bir perspektivni olacağı da qətiyyənlə ağılıma gəlmişdi.

Doğrudur, 1994-cü ildə diplomatik sahədə çalışmaqla bağlı təklif almışdım. Geri çağırılmış Abbas Abdullanın yerinə İstanbula baş konsul təyin olunmağım gündəlikdə dayanırdı. Hətta dövlət başçısının söhbət üçün mənə qəbul edəcəyi gün də ballı idi. Amma görünür, hansısa “xeyirxah”, yaxud “xeyirxahlar” işə qarışdırlar və məsələ gündəlikdən çıxarıldı. İstəmədən də heç nə edə bilməzdim. Sadəcə, çox təəssüfləndim. Ənənəvi “Demək, qismət belə imiş!” düşüncəsi ilə özümə təsəlli verməkdən başqa yolum qalmadı.

Sən demə, tarix özünü təkrar edəcəkmiz. 1999-cu ilin oktyabrında həm Azərbaycanda, həm də işğalçı Ermənistanda ciddi hadisələr baş verdi. Ölkəmizdə xarici işlər naziri, xarici siyasət üzrə dövlət müşaviri və Prezidentin köməkçisi istefaya getdilər. Bunun ardınca isə Ermənistan parlamentində kütləvi terror aktı törədildi. Hər iki ölkədə baş verən hadisələri münafiqşinin nizamlanması ilə bağlı hansısa kiçik qərarların qəbul edilməsi ilə əlaqələndirirdilər. Proseslərin sonrakı gedişi göstərdi ki, cəmiyyət belə qərarlar üçün hazır deyil.

Özümə gəlirdikdə isə belə ciddi məsuliyyət yükü daşımağa hazır deyildim. Yəqin ki, yüksək vəzifə təklifi alan insanlar əksərən sevinirlər. Amma oktyabrın 26-da mən sevinməkdən çox, obrazlı desəm, özümü göy qübbəsinin ağırılığı altında əzizlən Antey kimi hiss edirdim. Prezident, sanki, işrək-dirək verərək dedi ki, kiminlə üsləyəcəyini unutma. Qərarları dövlət başçısı qəbul edir, məsuliyyəti də o daşıyır. Sənin borcun məsul olduğun sahədə tapşırıqların, qərarların vaxtında

və dəqiq icrasını təmin etməkdir. Ölkəmizlə, dövlətçiliyimizlə bağlı ən kiçik, ikinci dərəcəli görünə bilən məsələlərdə də dönməzlik və prinsiplilik göstərməkdir. Ürəksiz davrandığımızı görüb dedi ki, rahatca bir kənarında dayanıb tənqid edən, məsləhət verən, yol göstərən kifayət qədərdir. Məsuliyyət payını bölüşmək, xalqa və dövlətə xidmət etmək, kömək göstərmək istəyən isə çox azdır. Əgər özünü ziyalı, vətənpərvər sayırsansa, ikincilərdən olmağa çalış!

Xüsusi təcrübəm, professional hazırlığım olmadan dövlətçilik həyatının və siyasi proseslərin mərkəzinə düşdüm. Təbii ki, belə şəraitdə Heydər Əliyevin məsləhətləri, gündəlik qayğısı və diqqəti, ən əsası isə xeyirxah, səbirli, təmkinli münasibəti olmasaydı, üzleşdiyim çətinliklər qat-qat artardı.

Mən mərhum Prezidentin xeyirxahlığını, diqqətli və həssas münasibətini xüsusi qeyd etmək istərdim. Dövlət işində təzə olmağımı, təcrübəsizliyimi yaddan çıxarmırdı. Bəlkə, elə buna görə də ilk vaxtlarda digər həmkarlarımla müqayisədə səhvlərimə, yanlışlıqlarıma daha təmkinlə, dözümlü yanaşırdı. Hətta adətini xilafına çıxaraq bəzi qərarları barəsində izahat verirdi.

Hesab edirəm ki, Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında çox mühüm bir dövlət vəzifəsində

həmsədləri formatında keçirilən görüş dövlətçilik tənqidi, siyasi zəka, intellekt mübarizəsi idi. Əslində, Prezident Heydər Əliyev Ki-Vestdə təkbaşına altı nəfərə qarşı dayanmışdı. Ermənistanın mövqeyi ballı idi. ABŞ rəsmiləri, Minsk qrupu həmsədləri də erməni tərəfini işğalçı kimi tanımadan Azərbaycandan alacaqları güzəştlər hesabına Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla həllinə nail olmağa çalışırdılar. Amma bütün səylərinə baxmayaraq ümidləri doğrulmadı.

Heydər Əliyev isə Ki-Vestdə yalnız işğalçı ölkənin lideri Köçəryana deyil, onun açıq və gizli havadarlarına münafiqşinin illərlə həllini tapa bilməməsinin əsas səbəbi kimi işğalçı ilə işğala məruz qalanın bərabər tutulması olduğunu göstərmişdi: “Çətin danışıqlar gedişində Ermənistan tərəfi həmişə qeyri-konstruktiv mövqə tutmuşdur və bu gün də bu mövqedə qalır. Ermənistan Azərbaycanın ərazisinin 20 faizini işğal etdiyinə və danışıqlarda bu üstünlükdən istifadə etdiyinə görə, biz Ermənistanla razılığa gələ bilmirik. Ermənistan hər vasitə ilə Azərbaycanın ərazisinin bir hissəsini qoparmağa, özünə birləşdirməyə və ya Dağlıq Qarabağ üçün müstəqillik statusuna nail olmağa çalışır”.

Köçəryan bir neçə min kilometr yol keçib Ki-Vestə gəlməkdən məqsədinin siyasi bəyanatlar vermək olmadığını iddia

eləmə də, əslində, Azərbaycan Prezidentinin sərt ittihamları qarşısında deməyə sözlünün olmadığını göstərdi.

Vaqifətdə davam edən rəsmi səfər zamanı kiçik Corc Buşla Ağ Evdə iştirakçısı olduğum görüşdə ABŞ-nin 43-cü Prezidenti sonralar etiraf etdiyi kimi “Heydər Əliyevin şəxsi liderliyinə, cəsarətinə, misilsiz dünyagörüşünə və natiqlik istedadına” heyran qaldığını gizlətməmişdi.

–Vilayət müəllim Xarici İşlər naziri kimi Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında işlədiyiniz 4 ilə yaxın müddət ərzində yaddaşıyacağınız yazılan ən gərgin hadisə nə vaxt, harada, hansı şəraitdə baş verib?

–Xarici İşlər Nazirliyi daimi gərginlik rejimində işləyən dövlət qurumudur. 2001-ci il ABŞ Dövlət Departamentinin hesabatında Azərbaycanın adı terroru qismən dəstəkləyən ölkələr sırasına daxil edilmişdi. Yəqin, ilk baxışdan inandırıcı görünür. Erməni işğalının, daşnak terrorunun bir çox ağır-acılarını yaşayan, Bakı metrosundakı partlayışda 300 nəfərdən çox dinc vətəndaşını itirən Azərbaycan terroru hətta qismən də olsa, necə dəstəkləyə bilərdi? Bu mümkün iş idimi? Yersiz ittihamın əsasında nə dayanırdı?

İzah edim. İkinci çəçen müharibəsindən sonra rus ordusunun təqiblərindən xilas olmağa çalışan yüzlərlə çəçen ölkəmizdə müvəqqəti sığınacaq tapmışdı. Əksəriyyəti qadınlar, uşaqlar, qocalar idi. Az sayda yaralılar vardı. Rusiya məsələnin nə yerdə olduğunu bilsə də beynəlxalq müstəvidə Azərbaycanı qarşı fəal qaralama siyasəti yürüdüdü. Bakinin çəçen döyüşçülərinə yaşamaq, güc toplamaq, qüvvələrini səfərbər etmək üçün şərait yaratdığı iddia olunurdu. Dövlət Departamenti də Rusiyanın həqiqətdən uzaq bəyanatlarına əsaslanaraq bizi terroru qismən dəstəkləyən ölkələrin siyahısına salmışdı.

Doğrusu, haqsızlıq mənə hədsiz dərəcədə əsəbiləşirdi. Düşündüm ki, kim tərəfindən ortaya atılmasından asılı olmayaraq ağı yalana, məqsədyönlü böhantə mütləq cavab verilməlidir. Özüm XİN-in bəyanatını hazırladım. Təbii ki, məsələni dövlət başçısı ilə razılaşdırmaq lazım idi. Amma istər həmin gün, istərsə də sonrakı iki gün ərzində əlaqə yaratmaq mümkün olmadı. Prezidentin telefon susurdu. Düşündüm ki, vaxt itirmək etirazımızın gücünü və effektivliyini azaldır. Səsə girmiz, tərəddüd etməyimiz razılıq kimi qəbul oluna bilər. Odur ki, riskə yol verdiyimi bilsəm də bəyanat mətnini KİV-ə göndərdim.

Həmin axşam köməkçi məni axtarıb tapdı. Dövlət başçısı-

nin danışımaq istədiyini bildirdi. Prezident çox əsəbi idi. Mühüm yeniliyi Moskvanın “Vremya” xəbərlər proqramından eşitmişdi. İzahatını dinləmək istəmədi. “Bu dərəcədə məsuliyyətsizlik olmaz, – dedi. – Sabah məsələyə Təhlükəsizlik Şurasının iclasında baxılacaq. Hərəkətinin motivlərini orada izah edərsən”.

Sübhə qəçər gözüme yuxu gəlmədi. Çox narahat idim. Təbii ki, işdən çıxarılmə qorxusuna görə yox! Əslində, bu yüngül cəza oldadı. Prezidentin etimadını doğrulda bilməməyim, çox ciddi məsələdə hissə qapılaraq onu çətin vəziyyətə salmağım, məqsədin nəciyyəliyindən asılı olmayaraq dövlətçilik prinsipləri baxımından tələsik qərar verməyim mənə çox ağır gəlirdi.

Ertəsi gün Prezident izahatına səbirlə qulaq asdı. İştirakçıların hər birinin fikri ilə maraqlandı. Təbii ki, həmkarlarım necə qərar veriləcəyini bilmədikləri üçün bacardıqları qədər neytral mövqə tutmağa çalışırdılar. Təcrübəsizliyimi önə sürür, düşgün hərəkət etmədiyimi, özbaşallığa və səhvə yol verdiyimi deyirdilər. Prezident hamını dinləyəndən sonra özünü mənə tutdu:

–Yaxşı, deyirsən ki, axtarmısən, tapa bilməmişsən. Necə oldu, mən boya adam ölkədən yoxa çıxdı, heç kimin xəbəri olmadı? Yəqin ki, bir-iki dəfə bura zəng vurmusan, sonra da öz bildiyini eləmişsən. Məni tapa bilmirdin, köməkçiyə deyəydin ki, son dərəcə vacib məsələ ilə bağlı Prezidenti axtarıram. Tez ol, yerini de! Zəng vuraydın Vaqif Axundova, Bəylər Eyyubova, Yura Kamayeva. Nədən ötrü artardı? desən, onlar sənə bir xəbər verərdilər. Götürüb zəng vuraydın komendaturaya. Amma sən bunların heç birini eləməmişsən. Bu hərəkətin adı məsuliyyətsizlikdir, özbaşallıqdır. Səndən əvvəl də xarici işlər naziri vardı. Həsən Həsənov. Məni bu otaqda rahat oturmağa qoymurdu. Gündə azı otuz dəfə zəng vururdu. Ən xırda məsələləri də məsləhətləşirdi. Amma sən qərarı da özün verirsən, özün də yerinə yetirirsən. Mən də iş işdən kəçəndən sonra xəbər tutaram. Belə olmaz! Belə işləmək olmaz! Sənə ciddi xəbərdarlıq edirəm...

Başımı qaldırıb ətrafa baxdım. Otaqlıqda gərgin atmosfer vardı. Çoxları üzlerinə sərt, bir az da narazı ifadə vermişdilər. Təbii, narazılıq mənəndi idi.

Prezident bir anlıq sükuta getdi. Sonra uca səslə:

– Vilayət Quliyev, – dedi, – və uzun pauza verdi. Bilmirəm, bəlkə də, həmin anlarda otaqda olanların bəziləri “Bunun da kitabı belə bağlandı” – deyə düşündüdü. Və bir an sonra Heydər Əliyev, yəqin, heç kəsin gözləmədiyi qərarla sözüne yekun vurdu: – Düzgün hərəkət eləyib. Bəli, mütləq Dövlət Departamentinin ittihamı xarakterli hesabata etirazımızı bildirməli idik. Ermənistan 20 faiz ərazimizi işğal edib, indiyə qədər onlarla qanlı terror aktı törədir. Yüzlərlə vətəndaşımız qətlə yetirilib. Amma heç bir dövlət, heç bir beynəlxalq təşkilat onu terrorçuluqda, terroru dəstəkləməkdə ittiham etmir. Bizim humanist, insənpərvər hərəkətimizin adını tez-tələsik “terroru dəstəkləmək” qoyurlar. Belə prinsiplik məsələlərdə mütləq mövqeyimizi bildirməliyik, sözüümüzlə deməliyik. Bəyanatın mətni də ümumən pis tərtib olunmayıb. Amma xarici işlər nazirinin ən ciddi səhvi odur ki, mənimlə məsləhətləşməyib. Əgər belə etmiş olsaydı, təşəkkür alardı. İndi isə ciddi xəbərdarlıqla kifayətlənirəm.

Salondan çıxanda xüsusi bir əsas olmasa da, hamı təbrik eləyirdi. Mən isə həyatım boyu unutmayacağım bir dərs aldım. Bir daha inanmışım ki, Heydər Əliyevin ən sərt irad və tənbehinin də arasında ədalət hissi dayanır.

Bu şəxsi xarakterli gərginlikdir. Bir millət, dövlət olaraq ən böyük gərginlik və sarsıntı isə 2003-cü il aprelin 21-də keçmiş Respublika (indiki Heydər Əliyev) sarayında yasaqdı. Həmin gün burada Cəmiş Naxçıvanın adına hərbi liseyin təsis olunmasının 30 illiyi ilə bağlı təntənəli tədbir keçirilirdi. Prezident gənc kursantlar qarşısında çıxış edirdi. Yüzlərlə hərbi uniformalı yeniyetmənin oturuğu salonda xoş və təntənəli bir aura vardı. Heç nə fəlakətdən xəbər vermirdi. Amma birdən-birə gözlərimiz öndə sonu qələbə ilə başa gətən möhtəşəm bir insan dramı yaşandı. Heydər Əliyev səhətinə son dərəcə ciddi problem yaranmasına baxmayaraq böyük iradi qüvvə və hesabına ikinci dəfə səhnəyə qayıtdı. Nitqini bitirib sarayı alqışlar altında, qalib sərkərdə kimi tərk etdi. Əslində, başqa sonluq təsəvvürə gətirmək də mümkün deyildi.

Söhbəti qələmə aldı: İlgar RÜSTƏMOV, “Xalq qəzeti”